

Napoleonas Matas Tadeušas Orda (lenk. *Napoleon Mateusz Tadeusz Orda*, 1807–1883). Rietavo dvaro sodyba. XIX a. pab.
Reprodukcija iš RKIC archyvo

RIETAVAS IR OGINSKIAI

Rietavas – miestas Pėmaiėiø aukødtumos rytuose, vakarinėje Endriejavo kalvagũbrio dalyje, taėiau reliefas ėia lygus. Atvykstanėiøjø dėmesį iø tolo traukia ąspũdingø formø balta dvibokøtė neoromaninio stiliaus kunigaikðėio Irenėjaus Kleopo Oginskio lėdomis pastatyta Đv. arkangelo Mykolo baþnyėia.

Rietavas – savivaldybės centras. Nors miestas ir nedidelis (ėia nuolat gyvena apie 4 000 gyventojø), jo istorija sena ir garbinga. Istorikas dr. Vytenis Almonaitis 1994 m. Kaune iðleistoje knygoje „Kà ðniokðėia Jũros rėvos“ raðo, kad „ilgus ðimtmeėius miðkingos miestelio apylinkės buvo retai gyvenamas kurðiø ir þemaiėiø genėiø paribys“.

Manoma, kad ið pradþiø Rietavo miestelis buvo ąsikũras keli kilometrai á ðiaurės vakarus nuo dabartinio Rietavo, ten, kur Skroblo kaime dunkso piliakalnis.

Istoriniuose ðaltiniuose Rietavas pirmà kartà paminėtas 1253 m. – Kurðo vyskupo ir Livonijos magistro pasiraðytame dokumente. Istorikai S. Zajankovskis ir H. Lovmianskis savo darbuose paþymi, kad jau XIII a. Rietavas ðiame kraðte buvo svarbus administracinis centras. Tai viena ið seniausiø Pėmaitijos gyvenvieėiø. Viduramþiais ji priklausė Ceklio þemei.

XIV–XV a. Rietavas buvo vienas svarbiausiø Pėmaitijos gynybos centrø. Tuo laikotarpiu pro gyvenvietę ėjo svarbũs prekybiniai keliai.

1436 m. istoriniuose ðaltiniuose dabartinė Rietavo vietovė vadinama „Ritau“.

XVI–XIX a. pr. Rietavas buvo valstybinė valda.

1527 m. Þygimanto Senojo (1467–1548) raðte Rietavas vadinamas miesteliu ir valsėiaus centru, kuris priklausė Lietuvos didþiajam kunigaikðėiui, o 1533 m. Rietavas jau buvo vadinamas miestu.

Yra pagrindo manyti, kad apie 1529-uosius Rietave galėjo bũti pastatyta pirmoji baþnyėia (ðis faktas nėra patvirtintas dokumentais).

Iðlikę istoriniai ðaltiniai liudija, kad 1554 m. Rietavo valdytojas Morkus Laurinaviėius Vnuėka

(mirė 1587 m.) buvo perėjæs á protestantizmà.

Þiniø, kada buvo pradėtas kurti Rietavo dvaras, nėra iðlikę. XVI a. jis jau buvo minimas raðytiniuose ðaltiniuose. Tada dvaras priklausė LDK kunigaikðėio paskirtam vietininkui. Jis dvarà ir valdė.

Yra iðlikęs 1588 m. dvaro inventorių, kuriame paþymėta, kad dvaras priklauso karaliaus Stepono Batoro (1533–1586) þmonai karalienei Onai Jogailaitei (1523–1596). Tuo laikotarpiu dvaro teritorija, kurià juosė eglinė tvora, buvo netoli miestelio. Inventoriuje nurodyta 14 dvaro sodybos pastatø: du nedideli mediniai gyvenamieji namai su langais (juose vietoje stiklo buvo plėvė), dar vienas nedidelis namelis, 6 svirnai, pirtis, darþinė, tvartas, 2 arklidės. Á sodybà buvo patenkama pro vartus.

1588–1613 m. Rietavo seniũnas buvo LDK kanceleris, didysis etmonas, III Lietuvos Statuto rengėjas Leonas Sapiega (1557–1633).

1590 m. Zigmantas Vaza (1566–1632) Rietavui suteikė privilegijà rengti turgus.

1611 m. Rietavo seniũnijos inventoriuje apraðoma jau kitoje vietoje stovėjusi Rietavo dvaro sodyba – ji buvo kiek toliau á ðiaurę nuo miestelio aikøtės. Visi pastatai buvo vienaaukðėiai, o centrinis gyvenamasis namas – panaðus á dviejø galø þemaiėiø ūkininkø trobà. Jis buvo medinis, dviejø galø, turėjo du kaminus. Namà sudarė keletas ąvairios paskirties patalpø. Ið priemenės patekdavo á didþiuosius kambarius. Juose buvo 4 ąstiklinti langai, þaliø kokliø krosnis, stovėjo stalai, prie jø – suolai. Ðiame name buvo ir dar trys kambariai, ið kuriø vienas – alkierius, o likę du – kambarai (didelė ir maþa). Grindys medinės, iðskyrus vienà kambarà, kuris buvo plũktas moliu. Kitas medinis sodybos pastatas buvo dengtas skiedromis ir jau bebairiantis sunykti. Jame buvo 7 patalpos: alkierius, du kambariai, virtuvė, priemenė, dvi kambaros be langø.

Treėias medinis sodybos pastatas – kiek maþesnis, dengtas skiedromis. Jame buvo du kambariai ir prie-

menė. Ėia langai taip pat buvo astiklinti, krosnys – paprastø kokliø. Tarp ðiø namø stovėjo ðiaudais ir skiedromis dengta sena klėtis. Vienoje jos pusėje laikydavo grūdus, kitoje – þemės ūkio padargus. Buvo sodyboje ir ðiaudais dengta arklidė su ratine, medinis rūsysis, kuriame laikydavo alø. Sodybà juosė aðtriø kuolø tvora. Ðalia dvaro sodybos augo vyðniø sodas ir buvo dideli darþai. Uþ jø, á vakarus nuo sodybos, veikė duonos kepykla ir degtinės darykla, stovėjo kluonas su javø dþiovykla.

1613 m., po L. Sapiegos mirties, Rietavas atiteko Minsko vaivada, Rietavo tijūnui kunigaikðiui Aleksandrui Masalskiui (1593–1643). Tais paëiais metais, jau valdant A. Masalskiui, Rietavui buvo suteikta privilegija rinkti muità, rengti prekymeëius.

1643 m. A. Masalskiui mirus, Rietavo tijūnystė buvo atiduota valdyti vienam ið turtingiausiø ir átakingiausiø to meto Lietuvos didikø – LDK paipdininkui ir raðtininkui Mikalojui Kiðkai (1588–1644).

1645 m. Rietavà valdyti pradėjo M. Kiðkos sesers Onos sūnus Jonuðas Radvila (1612–1655).

1661 m. pagal Seimo nutarimà Rietavas uþ ðimtà tūkstanèiø auksinø buvo parduotas Vilniaus marðalkai Povilui Sapiegai (1609–1665). Dvaro inventoriuje raðoma, kad tuo metu dvaro sodybà sudarė medinis ponø namas su priebuëiu, du ūkinės paskirties mediniai namai, arklidė su ratine, darþinė, vaismedþiø sodas, darþai, tvenkinys su malūnu, kiti vandens telkiniai.

P. Sapiegai mirus, Rietavà 1665 m. pradėjo valdyti jo sūnus Benediktas Sapiega (apie 1643–1707) – LDK pastalininkis (1661), kiemo paipdininkis (1664), elekcijos seimo marðalas (1674), Lietuvos separatininkas.

Nuo 1667 m. istoriniuose ðaltiniuose minimas Rietavo pavietas.

1715 m. pagal Augusto II pasiraðytà privilegijà maro epidemijos metu mirusio ankstesnio Rietavo valdytojo kilnojamàjà turtà perėmė Benedikto Sapiegos sūnus – Rietavo seniūnas Mykolas Juozapas Sapiega (1670–1738). Iðlikusiame Rietavo dvaro sodybos 1718 m. apraðyme, kuris buvo parengtas praėjus trims metams po to, kai 1715 m. pagal Augusto II pasiraðytà privilegijà maro epidemijos metu mirusio ankstesnio Rietavo valdytojo kilnojamàjà turtà perėmė jau anksèiau minėtas M. J. Sapiega, papymėta, kad sodyba yra labai apleista, kai kurie jos pastatai apgriuvę,

tvenkiniai upþelę, sodai ir darþai sunykę. Ið vėlesniø apraðymø matyti, kad tuometiniai dvaro sodybos ðeiminkai buvo jà atnaujina ir gerai sutvarkę.

1721 m. M. J. Sapiega Rietave vietoje per Ðiaurės karà sudegusios senosios baþnyčios pastatė naujà medinà. 1725 m. Rietavo seniūnijos dvaro sodybà jis trejiems metams iðnuomojo Bresto vaivadijos stalininkui sargybininkui Faustinui Kosciuðkai (kai kurie ðaltiniai nurodo, kad iðnuomota buvo Kijevo vėliavininkui Faustinui Benediktui Kosciuðkai (1672–1754/1755)). Tais metais dauguma sodybos pastatø jau buvo suremontuota, veikė pirtis, degtinės darykla, tvenkiniai buvo iðvalyti, vyðniø sodas atsodintas.

1731 m. Rietavo dvarà M. J. Sapiega iðnuomojo Mozyriaus stalininkui Jurgiui Konarskiui (apie 1710–?).

XVIII a., po karo sumapėjus vietiniø gyventøjø, Rietavo miestelyje apsigyveno nemaþai þydø tautybės þmoniu.

XVIII a. viduryje ėia jau buvo stipri þydø bendruomenė, rinkdavosi visos Þemaitijos þydø seimai ir seimeliai.

1732 m. Rietavà valdyti buvo atiduota Þemaièiø kaðtelionui Juozapui Benediktui Skuminui Tiðkevièiui (1694–1754). Vėliau Rietavà yra valdęs LDK raðtininkas, Vitebsko vaivada, Þemaièiø kaðteliono Juozapo Benedikto Skumino Tiðkevièiaus jaunesnysis brolis Jurgis Kazimieras Skuminas Tiðkevièius (apie 1701–1765)²⁹⁸ ir jo antroji þmona Hana Letav²⁹⁹.

Trumpai Rietavà yra valdė ir Antanas bei Regina Duninai.

1736 m. Rietavà pradėjo valdyti ATR valstybės ir karo veikėjas, Jurgio Kazimiero Skumino Tiðkevièiaus sūnus Juozapas Tiðkevièius (1716–1790). Tais paëiais 1736 m. jis tapo Vilniaus tijūnu ir vedė pirmàjà þmonà – Benediktà Oginskytę (lenk. *Benedykta Ogiñska*). Ðiuo laikotarpiu Rietavo dvaro sodyba buvo gerokai apleista.

1748 m. Rietavo ðeimininku tapo K. Ðemeta (Ðemiota). 1750 m. ið K. Ðemetos Rietavo dvarà uþ ðimtà tūkstanèiø auksinø savo sūnui Rietavo seniūnui Kristupui Skuminui Tiðkevièiui (1729–1762) nupirko Þemaièiø seniūnas Juozapas Tiðkevièius (Þemaièiø seniūnu buvo nuo 1742 m., mirė 1754 m.). K. Skuminas Tiðkevièius Rietavo dvarà valdė 1750–1763 metais. Tuo laikotarpiu dalis sodybos pastatø buvo suremontuota ir perstatyta, prie tvenkinio iðki-

²⁹⁸ Lenkijos tyrinėtojai raðo, kad mirė 1735 metais.

²⁹⁹Hanna Lettaw, mirė 1733 m.

lo malūnas, 1760 m. pradėtas statyti malksnomis (*gontais*) dengtas tašytø rãstø vieno aukõto rūmas, kuris turėjo mansardà, didelę salę, 10 kambariø, du priebuėius, dvi priemenės (po vienà ið abiejø pusiø). Po rūmais buvo dvi skliautuotos rūsio patalpos. Ðio namo durys buvo àpuolinės, krosnys – baltø ir þydrø kokliø. Dvaro sodyboje ðalia centrinio pastato stovėjo ir malksnomis dengta oficina. Èia buvo alkierius, 2 kambariai, priemenė, virykla, patalpas puoðė rudø ir violetiniø kokliø krosnys. Oficinos stogas turėjo penkis kvadrato formos ðvieslangius. Netoli oficinos, à kairę nuo centrinio dvaro rūmo, plytėjo sodas. Uþ oficinos buvo antrasis palivarkas, o jame – duonos kepykla, dviaukõtė ledaunė, nedidelis svirnas, kiek tolièiau – degtinės darykla ir pirtis. Sodybos teritorijoje buvo ir trejos kiaulidės, nedidelė arklidė, gyvuliø tvartas.

Oginskiø istorija Rietave prasidėjo XVIII a. viduryje, kai, vesdamas K. Skumino Tiðkevièiaus naðlę Jadvygà Teresę Zaluskà-Tiðkevièienę (gimė 1726 m., mirties data àvairiuose ðaltiniuose nurodoma skirtinga: 1771, 1793, 1794 m.), kaip pasogà Rietavo dvarà gavo ir jà 1763 m. valdyti pradėjo Mykolo Kleopo Oginskiø senelis Trakø vaivada ir kaðtelionas Tadas Pranciðkus Oginskis (1712–1783). Tuo metu pirmoji T. P. Oginskiø þmona Izabelė Kotryna Radvilaitė (1711–1761) jau buvo mirusi.

Knygoje „Rietavo apylinkės“ (p. 90) Kazys Misius raðo, kad Jadvyga Teresė ir Tadas Pranciðkus Oginskiai, pradėję valdyti Rietavà, titulavosi Rietavo seniūnais iki gyvos galvos. Ið viso Rietavà yra valdþiusios penkios Oginskiø kartos – nuo 1763 m. iki XX a. pradþios. T. P. Oginskis Rietave iðplėtojo ūkà, augino daug galvijø, naminiø paukðeiø. Dvaro ūkiniø pastatø, tvartø kompleksas tais laikais buvo kitoje Plungės kelio pusėje.

1767 m. miesteliui suteikta teisė rengti septynis prekymeėius per metus.

1792 m. Ketveriø metø seimas Rietavui suteikė Magdeburgo teises ir herbà. Ðias teises patvirtino ATR valdovas S. A. Poniatovskis. Herbo melsvame fone buvo þodþiai: „Uþ Tautà, Karaliø ir Laisvę“ ir auksinės spalvos bėgantis liūtas su sidabrinio kalaviju nasruose.

Kai T. P. Oginskis mirė, Rietavo dvarà iki savo mirties valdė jo naðlė Jadvyga Teresė Zaluskà-Tiðkevièienė-Oginskienė. Vėliau Rietavas ir Rietavo seniūno pareigos iki mirties perėjo T. P. Oginskiø sūnais ið pirmosios santuokos Pranciðkaus Ksavero

Oginskiø (1742–1814), Mykolo Kleopo Oginskiø dės, þinion. Jis pradėjo remontuoti daugelà dvaro sodybos pastatø.

Po Antrojo ATR padalijimo kurà laikà Rietavo ðeimininkai buvo grafai Zubovai. Kokie dvaro sodybos pertvarkymai vyko po to, kai dvaras, mirus Pranciðkui Ksaverui Oginskiui, perėjo Mykolo Kleopo Oginskiø þinion, duomenø neturima.

Mykolas Kleopas à Rietavà atvykdavo retokai. Ið jo valdymo laikotarpio yra iðlikęs 1817 m. Rietavo dvaro sodybos ir dalies miestelio planas. Tuo metu dvaro sodybos centrinėje dalyje stovėjo rūmø pastatas, rytinėje pusėje – dvi oficinos, vakarinėje dalyje – klėtis, arklidė-ratinė, darþinė, keletas kitø ūkiniø pastatø.

Nepublikuotuose Mykolo Kleopo vaikystės atsiminimuose apraðoma, kaip XIX a. pradþioje vietinė valdþia Lietuvoje piktnaudþiaudavo savo galiomis ir, tiesdama kelius, iðnaudojo dvarø teritorijose gyvenusius þmones. Savo teiginius M. K. Oginskis iliustruoja pasakojimu apie tai, kà jis pamatė ir patyrė vienos kelionės à Rietavà metu:

„Vykdamas ið Vilniaus à Rietavà, apie 1820 m. lapkrièio pabaigà, Þemaitijoje maėiau tokà vaizdà: sniego dribsniai krito ir nyko vienas po kito à permirkusià þemę. Oras buvo ūkanotas ir ðaltas. Keliuose iðtisai dirbo valstieėiai. Drebėdami nuo ðalėio ir iðsekinti nuovargio, vos nulaikydami rankose kastuvus, jie dengė kelià medþiø ðakomis. Tø þmoniø, nors jie man buvo svetimi, að labai gailėjau ir buvau nuliūdęs dėl to, kà maėiau. Kai iki Rietavo buvo likę 90 varstø³⁰⁰, pastebėjau daugybę veþimø ir pėsėiomis einanėius þmones. Atpaþinau juos – tai buvo ið mano Rietavo dvaro valdø atsiøsti valstieėiai. Darbininkai prisiartinø prie mano veþimo. Að liepiaujà sustabdyti. Þmonės sekė ið paskos, praþydami iðmaldos ir pasigailėjimo, nes jie mirė ið bado ir nuovargio. Nelaimėliai verkė kaip vaikai ir su kartėliu skundėsi, jog yra apie 90 varstø nuo savo namø ir jiems neleidþiama ten sugrãpti jau apie ðeðias savaites. Per tà laikà jie buvo iðbaigę visas savo maisto atsargas, o kitø nusipirkti neturėjo uþ kà. Trūko paðarø, todėl arklis kasdien likdavo vis maþiau. Ið rietaviðkiø suþinojau, kad þmoniø èia buvo 300 ir kad jie lydėjo 150 veþimø, kuriuos naudojo perveþant medþiagas.

Rietavo þemės valdos buvo plaėios, gana tankiai apgyvendintos, taėiau nesunku buvo pastebėti, kad èia ið Rietavo valdø atsiøstø þmoniø ir arklis skaiėius

³⁰⁰ Varstas yra lygus 1,067 kilometro.

dvigubai viršijo nustatytąjį pagal paskirstymą. To, kas ėia vyko, negalima buvo pavadinti kitaip, kaip tik barbariškumu, nes žmonės buvo veržiami dirbti ir gyventi vergiškomis sąlygomis.

Aš pradėjau tiems išbadėjusiems žmonėms dalinti pinigus, kuriuos tuo metu turėjau su savimi. Jie verkė iš dėkingumo ir džiaugsmo, kad vėl suplūbo viltis, jog jie galės pamatyti savo šeimas.

Iš karto parašiau laišką apygardos vairininkui, prašydamas, kad mano valstiečiai kaip galima greičiau būtų paleisti. Palikau juos džiūgaujantiems ir laimingiems mane.

Mąstydamas apie šią matytą liūdną vaizdą aš tėsiau savo kelionę į Rietavą. Pėmaitijoje keliai daugelyje vietų ėjo per molingas vietas. Molis, sumaišytas su permirkusia žeme, tapdavo purvu, kuriame arkliai klimpdavo iki papilvės. Mano vežimas, kurį traukė dėžetas arkliu, dažnai sustodavo, kad arkliai pailsėtų.

Štai koks buvo kelio tiesimas, kuris taip vargino žmones ir kuriuo jie piktinosi.

Praėjus kelioms dienoms po to, kai atvykau į Rietavą, pamačiau sugrąžintiems apdriskusius valstiečius. Jie vos laikėsi ant kojų. Kai kurie buvo susipaloję ar nušalę kojas, kiti karščiavo, o visų išblyškę veidai penklino kanėias, kurias jie išgyveno. Dalis arklių buvo kritę, o ir tie, kuriuos grąžino šeimininkams, vos stovėjo ant kojų. Šis pavyzdys parodo, kaip buvo elgiamasi su turtingais Pėmaitijos dvarininkais ir jų žmonėmis, kurie neturėjo nei ūpuovėjos, nei globos, kuriuos aplenkė ir teisingumas.“

Kai 1814 m. caro Aleksandro I įsaką Rietavo seniūnija M. K. Oginskiui buvo parduota už 277 600 sidabro rublių, iš karto jis apmokėjo tik dalį šios sumos. Vėliau M. K. Oginskis kasmet turėdavo padengti dalį skolos ir sumokėti palūkanas. 1818–1819 m. jis nei skolų, nei palūkanų nemokėjo. 1822 m., rengdamasis išvykti į Italiją, Mykolas Kleopas Rietavo dvarą užrašė savo žmonai Marijai de Neri-Oginskienei bei vaikams.

Mykolui Kleopui gyvenant Italijoje, iš pradžių Rietavo dvaro reikalus tvarkė jo žmona Marija. Jai buvo sunku per trumpą laiką apmokėti vyro paliktas skolas, todėl antraisiais Mykolo Kleopo išvykimo gyventi į užsienį metais (1823-aisiais) ji kreipėsi į carą, prašydama sudaryti lengvatines skolos išmokėjimo sąlygas. Caras patenkino jos prašymą ir leido skolą

išmokėti per 12 metų, pradedant 1824-aisiais.

1843 m., pablogėjus sveikatai, Marija, prieš išvykdamą gyventi į gimtąją Italiją, Rietavo dvarą ir Juodainius užrašė sūnui Irenėjui Kleopui. E. Ravickienė knygoje „Dimitmeiš takai“ rašo, kad tuomet „Rietavo seniūnijai priklausė 52 300 dešimtinių žemės, Rietavo, Endriejavo, Veivirpėnų miesteliai, 93 kaimai, 1 200 vienkieminių ir 9 200 valstiečių“³⁰¹.

Irenėjus Kleopas, perėmęs Rietavo dvarą iš savo mamos, Rietavą pasirinko pagrindine gyvenamąja vieta ir Oginskių rezidenciją iš Zalesės perkėlė ėia. Rietavo augo ir jo santuokoje su Olga Kalinovska gimė vaikai – Bogdanas bei Mykolas. Jie XIX a. Rietave suformavo svarbų mokslo, kultūros, technikos centrą, dariusį įtaką viso krašto pažangai.

Irenėjus Kleopas kartu su žmona Olga Kalinovska atnaujino pagrindinius dvaro pastatus ir pastatė miestelyje neoromaninio stiliaus bažnyčią. Rūmų projektavimo darbai buvo patikėti architektui S. Blekui. Iki 1850 m. pagrindiniai statybų darbai buvo pabaigti.

Nauji neorenesansinio stiliaus mūriniai rūmai iškilę beveik toje pačioje vietoje, kurioje anksčiau stovėjo senieji mediniai dvaro rūmai. Greta jų buvo pastatytas dvaro administracinis pastatas. Tiek rūmai, tiek šis pastatas turėjo gražius vienodo aukščio ir panašios proporcijų horizontaliai sudalintus bokštus. Šių pastatų bokštai skyrėsi tik forma: rūmų bokštas buvo aštuoniakampis, administracijos pastato – kvadratinis.

Iš išlikusių rašytinių šaltinių galima atkurti šio centrinių rūmų išplanavimą ir interjerą vaizdą. Jų būta išskirtinai puoštųjų ir gražių. Tai iliustruoja ir Napoleono Ordos Rietavo dvaro sodybos piešinys, sukurtas XIX a. pabaigoje. Rūmuose buvo daugiau negu 20 kambarių ir salių. Grindys daug kur – ąpuolo parketo. Lubas puoštę lipdiniai, sienos buvo ištapetuotos ir išmuštos audeklu. Kairėje rūmų pusėje būta didelės pokylių salės. Riterių salėje Oginskiai eksponuodavo sukauptą švairių epochų ginklų kolekciją. Rietavo kunigaikščiui kaupė ir šeimos portretus – žinoma, kad ėia jų buvo 4 dideli ir 22 mažesni.

Jau minėtoje knygoje „Dimitmeiš takai“ (p. 67) E. Ravickienė rašo, kad archeologinių iškasnų kolekciją, sudarytą iš Pėmaitijoje ir kitose Lietuvos vietose surinktų radinių, taip pat ir rūmų archyvą šeimininkai saugojo dvaro bibliotekoje. Rūmuose buvo

³⁰¹ E. Ravickienė, *Dimitmeiš takai*, Klaipėda, 1997, p. 66.

keletas salonø. Vienà ið jø vadindavo Geltonuoju. Èia tiek baldai, tiek apmuðalai buvo geltonos spalvos, to- kia pat spalva buvo nudapytos ir lubos. Patalpà puoðè klevo ir juodojo àpuolo mozaikinis parketas, angliðkø kokliø þidiny. Ðalia bûta Þydrojo salono. Ið jo per didþiules àvairiaspalviu stiklu àstiklintas duris bûda- vo patenkama á oranþerijà.

Garsèjo ðis dvaras elniø ragø baldø komplektu, ku- ris 1857 m. á Rietavà buvo atveptas ið Amsterdamo.

Rûmuose taip pat buvo ir reprezentaciniø kamba- riø, miegamøjø, maþas valgomasis, puoðnus biliardo kambarys. Jo durys ir parketas buvo padaryti ið uosio medienos, du langai àstiklinti 16 stiklo lakøtø, sienos iðklijuotos roþiniais tapetais, kurie 1857 m. pakeisti þydrais. Patalpoje buvo graþus biliardo stalas, narve- lis su kanarèlėmis, paausutos þvakidës, nedidelè Napoleono statulèlè. Veidrodþiai – paausuotais rëmais. Brangûs laikrodþiai puoðè daugelà rûmø patalpø. Vi- sur buvo jauèiamas iðlavintas skonis ir prabanga.

Puoðnûs buvo ir indai, daugelis jø – iðpuoðti Oginskiø giminës herbais ir monogramomis.

Pastaèius naujuosius rûmus, privaþiavimà prie jø paliko tokà, koks buvo prieš tai – per malûno uþtvankà. Naujai buvo suplanuota teritorija prieš rûmus, èia àrengtas gèlynas. Kiek vèliau buvo iðkirsta dalis prie tvenkinio augusiø senøjø medþiø ir taip atverta erdvè nuo rûmø á miestelio centrà.

Dviaukøtè rûmø oficina su laikrodþiu buvo pasta- tyta vietoje senosios medinës. Èia Oginskiø laikais veikè valsèiaus valdyba, dvaro ir valsèiaus kasos. Ūki- niai dvaro sodybos pastatai buvo kiek atokiau á rytus ir á vakarus nuo rûmø. Netoli centriniø rûmø, prie tvenkinio, stovèjo graþus dviaukøtis mûrinis dvaro ama- tininkø namas, ðalia jo buvo pastatas, skirtas vaitui.

Vakarinèje sodybos pusèje stovèjo mûrinis bravo- ras ir arklidës, prie tvenkinio – mûrinis malûnas.

Visa sodybos teritorija buvo aptverta mûrine tvora. Á dvaro sodybà galèjai patekti pro dvejus vartus, kuriuos puoðè bronzinës liûtø skulptûros. Prie kelio á Plungø buvo pastatyta nedidelè mûrinè Oginskiø koplyèia.

1848–1849 m. buvo suformuotas rûmus supæs graþus 83 ha dydþio parkas. Já kûrè Saksonijos valdi- nys Ferdinandas Gypeltas, Frydrichas Braunas ir Vengrijos valdinys Augustas Ulrichas.

1859 m. prie rûmø rytinio galo pristatytas tais laikais visame Pabaltijyje turtingiausias þiemos sodas

(oranþerija), kuriame buvo auginama daugiau negu 200 retø rûðiø augalø, tarp jø ir subtropiniai. Þiemos sodà su oficina jungè àstiklinta galerija. Sodyboje buvo daug þalumos, gèlynø. Pastatai, parkas, sodai ir darþai bû- davo gerai priþiûrimi ir nuolat atnaujinami.

Kai Rietavo dvaro sodyba ir miestelio centrinè dalis buvo pertvarkyta, I. K. Oginskis èmèsi nau- jos mûrinës Rietavo baþnyèios statybos. Jos pro- jektas Romoje buvo parengtas jau anksèiau – ren- gè Gonsavskis (lenk. *Gòsowski*). 1846 m. Irenèjus Kleopas kreipèsi á Telðiø vyskupà su praðymu iðrû- pinti leidimà baþnyèios statybai. 1850 m. buvo sudarytas baþnyèios statybos komitetas (pirminin- kas I. K. Oginskis). Statybos pradètos 1853 m. bir- þelio 9 d., kai vyskupas Motiejus Valanèius paðven- tino kertinà Rietavo baþnyèios akmenà ties Di- dþiuoju altoriumi.

1853 m. vasarà Rietave iðkilmingai buvo ðvenèia- mos Irenèjaus Kleopo sūnaus Bogdano Pranciðkaus Jozapo Mykolo Oginskio (1848–1909) vardynos.

Irenèjus Kleopas, kaip jau minèta anksèiau, Rieta- và ið pagrindø atnaujino. 1863 m. jam mirus, dvaru kurà laikà rûpinosi naðle tapusi jo antroji þmona Ol- ga Kalinovska-Oginskienè, o vèliau – sūnûs: Bogda- nas ir, kol àsikûrè Plungèje, Mykolas.

Bogdano valdymo laikotarpiu dvaro sodyboje iðki- lo keletas naujø pastatø, dalis senøjø rekonstruota, miestelyje buvo vystoma pramonè, 1872 m. ið pagrindø rekonstruota oranþerija, nes kilusio gaisro metu joje iðdegè dalis lubø.

Rietavo dvaro centrinius rûmus didþiosios nelai- mës pradèjo persekioti XIX a. paskutiniaisiais deðimt- meèiais. Vienà 1886 metø naktà, tarnams verdant krupnikà, rûmuose kilo gaisras. Jo metu buvo sunai- kinta didelè dalis bibliotekos, meno vertybiø. Tada po gaisro rûmai buvo suremontuoti.

1902 m. mirè Bogdano brolis Plungës kunigaikð- tis Mykolas Oginskis. Bogdanas su velionio giminè- mis pradèjo bylinètis dël palikimo. Tais metais iðrûð- kèjo Bogdano sveikatos problemos. Kilusios àtampos jis nesugebèjo àveikti ir susirgo sunkia psichikos liga.

Kunigaikðèiui pasiligojus, 1903 m. buvo uþdaryta Rietavo muzikos mokykla, savo veiklà nutraukè ir Rie- tavo simfoninis orkestras.

1909 m. Bogdanas mirè. Palaidojo já netoli rûmø esanèioje ðeimos koplyèioje-mauzoliejuje.

Tais paėiais metais Rietavo dvaro rūmuose vėl kilo gaisras. Rūmams atstatyti reikėjo daug lėšų. Tiek jø nebuvo surasta.

Bogdanui sergant ir jam mirus, dvaru rūpinosi jo žmona Marija Potulicka-Oginskienė ir dvaro prievaizdai, taėiau jie su patikėtomis pareigomis nesusitvarė, todėl ūkio reikalai ėmė blogėti, dvaro sodybos pastatai, parkas pamapū buvo vis labiau apleidėiami. Iðlikusiuose 1911–1912 m. dokumentuose raðoma, kad rūmų būklė bloga, kai kur lubos, sijos supuvusios.

Bogdanas vaikų neturėjo, todėl pagal ano meto ástatumus jo turtas 1911 m. buvo padalintas giminėms. Pagal teismo sprendimà paskutiniaisiais Rietavo dvaro ðeimininkais buvo pripaėinti Marija Potulicka-Oginskienė, Vysockiai bei Juozas ir Karolis Zaluskiai.

Netrukus po turto padalijimo Marija persikėlė gyventi á Austrijà (dabar – Lenkijos teritorija) ir ásikūrė Bobreko dvare. Ji mirė 1927 m. Potulicuose (Lenkija), sulaukusi 74 metų amėiaus.

1915 m. kaizerinės Vokietijos kariuomenei uėėmus Lietuvà, Rietavo dvaras buvo apiplėėtas, daug ėia buvusio vertingų daiktų, muzikos instrumentų, meno kūrinių kariðkiai iðvėpė á Vokietijà. Buvo nuplėėtas ir varinis rūmų stogas, iðdaudytos parke gyvenusios gulbės, fazanai. Tuo laikotarpiu rūmus padėta net padovanoti Vokietijos generalinio ūtabo virðininkui Pauliui fon Hindenburgui (1847–1934).

Tikro ðeimininko rūmuose nebuvo, tad jie ir patys savaimė nyko. Karo metais vaikams iðdaupius langus, á rūmus patekė žmonės niokodavo interjerus, tempdavo ið jø visa, kas turėjo bent kokià nors vertę. Po karo vykdant Pėmės reformà, Rietavo dvaro pastatai buvo nusavinti – 1924 m. jie tapo valstybės nuosavybe. 1926 m. dvaro centrinės dalies teritorija buvo perduota Lietuvio moterų katalikių draugijos þinion. Tuo laikotarpiu muzikos mokyklos pastate veikė mergaiėių Pėmės ūkio mokykla, o muzikantų bendrabutyje – gimnazija, vėliau – ðeðiametė pradėios mokykla, buvusiamė bravore – pieninė, o arklidėių pastate – miðkų urėdija.

Dvaro rūmų ir parko niekas nepriþūrėjo. 1926 m. per valakų reformà dvaras buvo galutinai iðparceliuotas. Dvaro savininkams buvo palikta tik 80 ha (sodyba, parkas ir prie jo buvusio miðko dalis). Tais paėiais 1926 m. Lietuvio moterų katalikių draugija rūmus uþ 20 tūkšt. litų ið varþytinių pardavė Budrikių kaime

gyvenusiam dvarininkui Povilui Jurgaiėiui. Jo nurodymu rūmai buvo nugriauti, plytos parduotos kaip statybinė medþiaga miestelėnams ir naujakuriams.

Dar prieš tai ūviesuomenė, supinojusi, kad Rietavo rūmus ruoðiamasi galutinai sunaikinti, pasibaisėjo tuo ir vieðai reiðkė nepasitenkinimà, taėiau tai tolesniems ávykiams realios átakos nepadarė – 1927 m. buvo pradėtas griauti ir centrinis dvaro pastatas, o parkas laikui einant visai apleistas.

Dvaro sodybos ansamblis buvo naikinamas ir vėlesniais metais, ypaė Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu. Mūsų dienų sulaukė tik tie pastatai, kurie turėjo ðeimininkus, visų pirma, istorinis Oginskių muzikos mokyklos pastatas, kuriame ðiuo metu veikia Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus.

Iki mūsų dienų iðliko B. Oginskio ákurtos muzikos mokyklos bendrabutis, pastatytas XIX a. 9 deðimtetyje, dvaro oficina (XIX a. vid. statinys), XIX a. vid. – XIX a. II p. veikusios dvaro alaus daryklos-skalbyklos pastatas.

Vienas ið ryðkiausio dvaro sodybos architektūrinių akcentų – Oginskių laikais pastatytas vandens bokštas. Dvarvietėje yra iðlikusios arklidės bei du XIX a. II p. pastatyti namai. Oginskių gatvėje tebestovi buvęs dvaro vaito namas ir amatininkų namas, kurà rietaviðkiai vadina kryþiauna.

Oginskių laikais visà 60 ha parko teritorijà juosė 2 m aukðio tvora. Iðliko tik jos fragmentai, Baltieji ir Raudonieji vartai bei prie jø (ið baþnyėios pusės) stovėjæs sargo namelis (XIX a. pab. statinys).

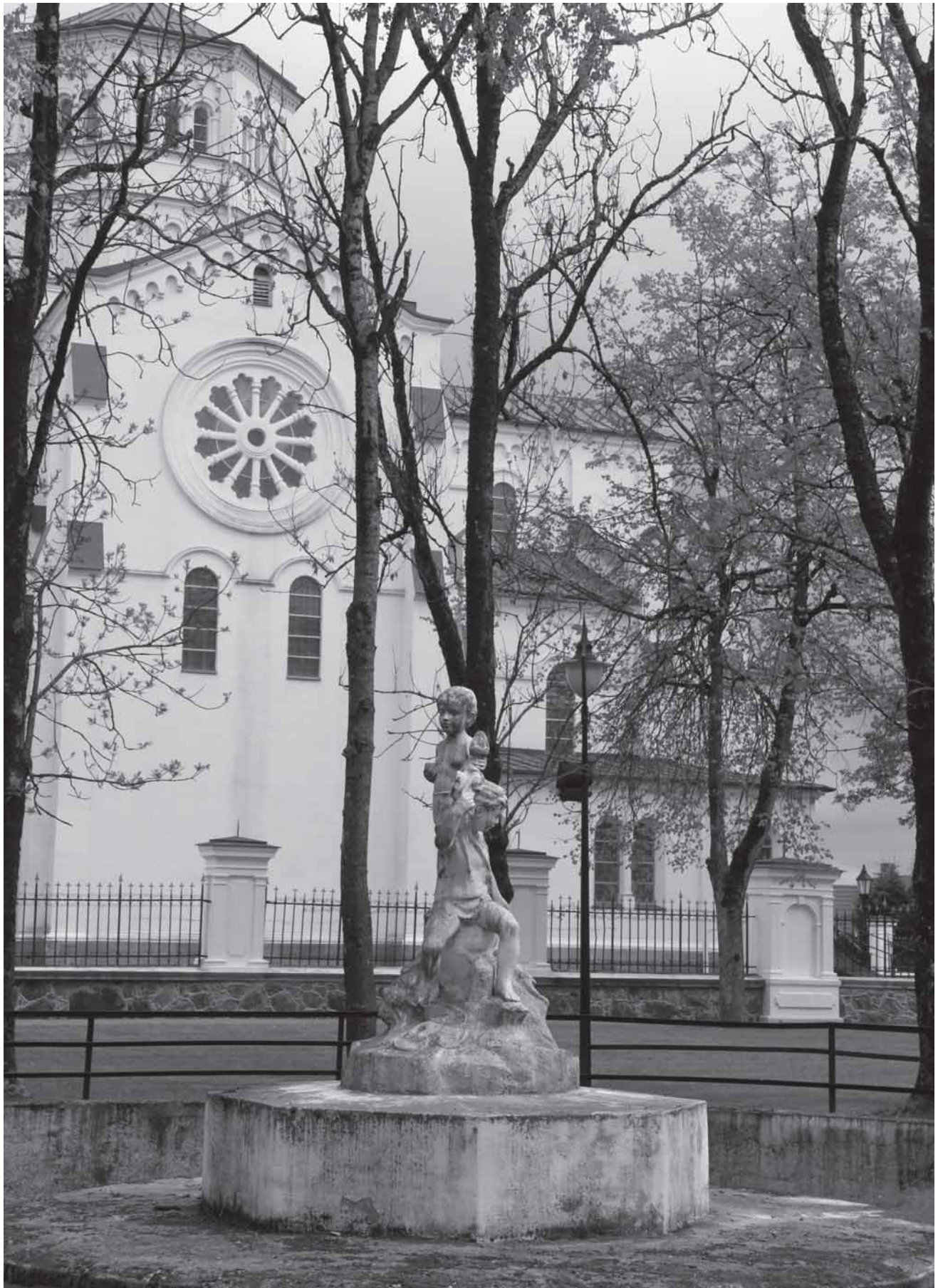
Buvusioje dvaro oficineje dabar veikia Rietavo slaugos ligoninė, alaus darykloje-skalbykloje-vandens bokšte yra ákurti privatūs butai, pirmame ir antrame name veikia ávairios ámonės, kai kurios patalpos skirtos savivaldybės administracijos tarnyboms, atstatytoje dvaro karietinėje veikia Rietavo kultūros, verslo ir turizmo centras.

Dvarvietės pakrautyje, prie kelio á Plungę, XIX a. II p. pastatyta senoji Oginskių ðeimos mūro koplyėia-mauzoliejus (spėjama, kad jà projektavo architektas Leonas Bukno (*Leon Boucneau*) yra restauruota pagal architektės Þivilės Maėionienės projektà.

Nors ir patyræs daug negandų, iki mūsų dienų iðliko ir Rietavo dvaro parkas. Vienu metu jis buvo pasmerktas praþūėiai.

Teritorijà sudarkė 1971–1975 m. buvusios dvaro

rezidencijos teritorijoje pastatytas tuometinio Rietavo tarybinio ūkio-technikumo pastatų kompleksas: mokomieji korpusai, gyvenamieji pastatai, bendrabučiai. Vykdamas šias statybas buvo ne tik galutinai sudarytas architektūrinis dvaro sodybos vaizdas, bet ir papėista vakarinio parko prieigų vandenų sistema.

XX a. 8-ajame dešimtmetyje visuomenė pradėjo protestuoti prieš Oginskių kultūros paveldo naikinimą. Nuo barbariško niokojimo buvo apginta memorialinė kunigaikščių Oginskių koplyčia. 1973–1976 m. tuometinio technikumo dėstytojų iniciatyva pradėtos rengti statybinėmis atliekomis ir šiukšlėmis uferverstų Malūno tvenkinio ūaurinio pakranio tvarkymo talkos, imta organizuoti griuvanio parko apsauginio sienos palei Plungės ir Oginskių gatves (tuo metu Liaudies ir Komjaunimo gatvės) remonto darbus.

Didelė reikšmė pozityviam visuomenės telkimuisi turėjo 1975 m. prasidėjusi ilgalaikė griuvanio istorinės B. Oginskio muzikos mokyklos pastato gelbėjimo kampanija. Ūiame daug kantrybės pareikalavusiame darbe ypač svarbų vaidmenį atliko priedkaryje veikusios Rietavo gimnazijos auklėtiniai: teatralas Adolfas Liaugaudas, krađtotyrininkas Justinas Kontrimas, prof. Romanas Chomskis ir kt. Dauguma jų tuo laikotarpiu gyveno Kaune. Jų dėka ūiam kultūros istorijos paminklui gelbėti buvo sutelktos ne tik Rietave, bet ir Vilniuje, Kaune, Plungėje, Palangoje gyvenusio to meto kultūros puoseliojų pajėgos.

Ūiame visuomenės sųjudyje iđskirtinės svarbos buvo 1987–1988 m. Lietuvos kultūros fondo ūkurto Rietavo klubo „Pilalė“ veikla. Ūio klubo tarybos rūpesiu 1990 m. buvo atlikta keletą metų atmestinais vykdyto B. Oginskio muzikos mokyklos restauravimo darbų ekspertizė, kuri patvirtino, kad baigiamo restauruoti dviaukšio mūrinio pastato būklė yra avarinė.

Iđeities iđ susiklosiojusios padėties ėmėsi iėđkoti Rietavo ūviesuomenės suburta Vyto Rutkausko vadovaujama kultūros paveldo restauravimo tikroji ūkinė bendrija „Rietuva“. Prireikė didelio pastangų ir sumanumo taisant pried tai ėia dirbusio pseudorestoratorių paliktą broką. TŪB „Rietuvai“ teko vykdyti ir pagrindinius kitų dvaro sodybos objektų restauravimo–

atkūrimo darbus, kai 1991–1992 m. buvo ūgyvendinama pirmosios Lietuvoje elektrinės 100-meio jubiliejinės sukakties paminėjimui skirtų pasirengimo darbų programa. Tais metais dvaro teritorijoje vyko buvusio rūmų ir pietinio parterio archeologiniai tyrimai, buvo atstatyta portiko kolonada, iđ griuvėsio prikeltas parterio fontanas, atstatyta ūaurinė Baltųjų vartų dalis, restauruotas istorinio vandentiekio bokšto fasadas, atlikta daug kitų darbų. Ūios programos ūgyvendinimas tapo esminiu posūkiu Rietavo *Genius Loci* – Oginskių kultūros paveldo – sugrųpimo kelyje. Darbų sėkmė daugiausiai nulėmė tai, jog programos ūgyvendinimo organizaciniam komitetui vadovavo neeilinė asmenybė – pirmasis atkurto Lietuvos energetikos ministras prof. Leonas Ađmantas ir jo pavaduotojas Saulius Kutas.

Ypač aktyviai ų programos ūgyvendinimā ūsijungė tuometinės spec. paskirties UAB Lietuvos paminklai specialistai, vadovaujami direktoriaus Alfonso Jocio, Klaipėdos elektros tinklų darbuotojai (vad. Vytautas Girdvainis), projektuotojai Kęstutis Linkus, Nijolė ūvėgėdienė, architektas Algirdas Pebrauskas, skulptorius Regimantas Midvikis ir didelis būrys rietavikių bei miesto biėulių.

2000 m. buvo atkurta Rietavo savivaldybė, jos taryba teigiamai ūvertino pradėtus Rietavo Oginskių atminimo gaivinimo darbus ir ūsteigė Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejų, jam paskyrė restauruotas B. Oginskio muzikos mokyklos patalpas. Tai buvo dar vienas svarbus pingsnis aktualizuojant Oginskių kultūros paveldā ir telkiant visuomenę naujiems prasingiems darbams.³⁰²

Kunigaikšiai Oginskiai nuo XV iki XX a. pradpio yra gyvenę, savo veikla ryđkų pėdsakā palikę daugelyje Lietuvos vietovių. Kol nėra iđtyrinėti ir paskelbti visi istoriniai ir rādytiniai ūaltiniai, parengti sųrađa visų vietovių, kuriose gyveno ir kuriose veikė Oginskiai, yra gana sudėtinga. Ūis Regionų kultūrinio iniciatyvų centre parengtas sųrađas yra preliminarus. Sudarant jų remtasi istoriniais ir rādytiniais ūaltiniais. Jame pateikiama pinoama informacija, kokių Oginskių gyvenimas ir veikla labiausiai yra susijusi su atskiomis Lietuvos vietovėmis.

³⁰² Ūiame leidinio skyriuje panaudota informacija, paskelbta akademiko Algimanto Miđkinio ir dr. Algirdo Antano Baliulio publikacijoje „Rietavo istorinės ir urbanistinės raidos bruođai“ (*Urbanistika ir rajoninis planavimas*. 17, Vilnius: Mokslas, 1991), E. Ravickienės knygoje „Ūimtmeio takais“ (Klaipėda, 1997), interneto leidinyje „Pemaitijos paveldas“ www.zemaitijospaveldas.eu/ (br. 2015-04-20).